

היגשים לשוניים בפרשת במדבר עו

דקדוקי קריאה בפרשה בהפטרה ובראשון של נשוא

א ז	לִיהוֹדָה: הַלֹּמֶ"ד בַּחֲרִיק מֵלֵא, אֵין לִבְטֹא שׁוּוֹא תַחַת הַיֹּד־שֶׁהִיא אֵינָה מְנוֹקֶדֶת כֻּלָּל
א ח	לִישְׁשָׁכָר: יֵשׁ לִקְרֹא לִישְׁכָּר וְכֵן בְּכֹל מָקוֹם, וְכֵן דּוֹבֵר עַל זֶה בַּפֶּרֶשֶׁת וַיֵּצֵא וּבּוֹיִשְׁלַח
א י	פְּדָהצֹר: הֵה"א נָחָה וְאֵינָה נִקְרָאת, קִרְא: פְּדָצוֹר
א יד	אֶל־יִסְף: הַלֹּמֶ"ד בְּשׁוּוֹא נָח, יֵשׁ לִקְרֹא 'אֶל־יִסְף'
א יח	וַיִּתְּלֶדוּ: גַּעִיָּה בִיֹּד־וְהַלֹּמֶ"ד בְּשׁוּוֹא נַח ¹
א כא	שֵׁשֶׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת: יֵשׁ לְהֵאִיץ אֶת קְרִיאת הַתִּיבָה הַמוֹטַעֲמַת בְּטַפְחָא לְהַסְמִיכָה לְתַבְרִיר וּלְהַדְגִּישׁ בַּכֵּךְ שֵׁשׁ עֵיקָר הַהִפְסֵק ²
א מז	וְהַלֹּיִם: הַלֹּמֶ"ד בְּשׁוּוֹא נַח. הִתְפַּקְדוּ: הֵה"א בְּקִמְץ קֶטֶן, כֵּן הַדְּבַר בַּהֲמִשָּׁךְ בַּלֵּךְ, הֵה"א בְּקִמְץ רַחֲב וְהַקֹּרֶף בְּשׁוּא נַע
ב יד	בֶּן־רַעְוָאֵל: בְּתַחֲלִילַת הַפֶּרֶשָׁה הוֹפִיעַ 'רַעְוָאֵל' בְּדִלִ"ת בְּמָקוֹם בְּרִ"שׁ בַּחֲנוּכַת הַנְּשִׂאִים (סוֹף נִשְׂא) וּבִמְסַע הַמַּחֲנוֹת (י כ) שׁוֹב בְּדִלִ"ת
ב טז	וְשָׁנִים: הַיֹּד־בַּחֲרִיק וּבְדִגֵּשׁ חֶזֶק
ב כד	וְשִׁמְנֹת־אֶלֶפִים: הָעֵמֶדָה קֵלָה בְּמִ"ם בְּגִלְלֵי הַגַּעִיָּה שֵׁם
ב לא	לְמַחֲנֶה דָן: טַעַם נִסּוּג אַחֲוֹר לִמִּ"ם
ב יב	וְהָיוּ לִי: טַעַם נִסּוּג אַחֲוֹר לֵה"א
ג ב	בְּנֵי־אֶהֱרֹן: גַּעִיָּה בְּבִ"ת!
ג ג	הַמִּשְׁחָה: הַמִּ"ם דְּגוּשָׁה כְּדִין אַחֲרֵי הֵה"א הַיִּדִיעָה, וְלִכְּנָן הִיא בְּשׁוּא נַע אֵין כֹּאֵן מְפַעֵל אוֹ מְפֹעֵל לְהַרְפוֹת אֶת הַמִּ"ם
ג ו	וְהָעֵמֶדָת: הָעֵמֶדָה קֵלָה בֵּה"א לְמִנּוּעַ הַבִּלְעַת הָעִי"ן הַחֲטוּפָה, הַדִּלִּ"ת בְּשׁוּא נַח
ג יב	וְהָיוּ לִי: טַעַם נִסּוּג אַחֲוֹר לֵה"א
ג כז	הָעֵמֶרְמִי: הֵה"א בְּפִתַח לֹא בְּקִמְץ. הָעֵזְיָאֵל: הֵה"א בְּקִמְץ לֹא בְּסִגּוֹל הֵה"א הַיִּדִיעָה סִגּוּלָה רַק לִפְנֵי גְרוּנִית בְּקִמְץ רַחֲב לֹא קִמְץ חֲטוּף (קֶטֶן), הָעִי"ן בְּקִמְץ קֶטֶן, לֹא בְּקִיבּוּץ
ג לו	וְעֵמֶדְיוֹ וְאֶדְנָיו: וְיֹוֹ הַחִיבּוּר, לִפְנֵי פִתַח בְּשׁוּא, לִפְנֵי חֲטָף פִּתַח בְּפִתַח
ג מ	אֶת מִסְפַּר שְׁמֹתָם: טַעַם טַפְחָא בְּתִיבַת אֶת
ג מא	בְּבִהֶמָה: בִּ"ת רֵאשׁוֹנָה בְּשׁוּוֹא וְלֹא בַּחֲרִיק
ד ג	כָּל־בָּא: 'בָּא' וְלֹא 'הִבָּא', מִקְרָה יַחֲיד שָׁבוּ אֵין הֵה"א הַיִּדִיעָה לִפְנֵי הַתִּיבָה 'בָּא'
ד ו	וְשָׁמוֹ: בְּמַלְרַע וְכֵן הַדְּבַר גַּם בַּהֲמִשָּׁךְ
ד ז	קִשּׁוֹת: שִׁי"ן שְׁמַאלִית
ד טו	וְלֹא־יָגֵעוּ: גִּימָ"ל בְּדִגֵּשׁ חֶזֶק וְהַשְׁוּוֹא נַע
ד יט	וְחִיּוֹ: בְּמַלְרַע

¹ עפ"י מסורת התימנים יש בגעיה ביו"ד כדי להניע את השווא שלאחריה

² הרבה פסוקים במקרא המציינים מספר כלשהו באלפים, מוטעים דרגא-תביר-טפחא-מרכא-ס"פ. כבר ציינו בעבר את הבעיה המתעוררת בקריאת צירוף זה של טעמים, בעיקר בקרב האשכנזים, כאשר התביר הוא בעל משקל מוזיקאלי משמעותי יותר מזה של הטפחא למרות שזו מפסיק בעל דרגה גבוהה יותר מזו של התביר, כך שעלול להשתמע כאילו כתוב 'שישה וארבעים, אלף וחמש מאות 1,546 ~' במקום 'שישה וארבעים אלף, וחמש מאות' = 46500

הפטרות במדבר הושע ב:

ב וְשָׁמוּ: במלרע

ה וְשִׁתָּהּ: ההטעמה בת"ו פשטא מסומנת בשמאל האות האחרונה במילה³. צִיָּה: היר"ד בדגש חזק ובקמץ, אין לקרוא 'ציאה'

ח הַנְּגִי-שָׁדָ: נר"ן ראשונה בשווא נח, על אף הקושי, והשי"ן שמאלית

ט וּבִקְשָׁתָם: במלעיל, הקו"ף רפויה ובשווא נח

יב וְאִישׁ לֹא-יַצִּילָנָה מִיָּדִי: טעם טפחא בתיבת וְאִישׁ

יג כָּל-מְשׁוּשָׁה: שי"ן שמאלית. חֲדָשָׁה: החי"ת בקמץ קטן. וְכָל: בטפחא ולא מוקף

יד וְתֹאנְתָהּ: הת"ו בשווא נח, למרות הקושי. וְאֶכְלָתָם: במלעיל

טו וְתַעֲדָ: במלעיל והת"ו פתוחה, מי שקורא בקמץ משנה משמעות

יז וְנִתְּתִי לָהּ: טעם נסוג אחור לת"ו הראשונה. וְעֲנֵתָה שְׁמָה: טעם נסוג אחור לעי"ן. וְכִיּוֹם עֲלֹתָהּ

מֵאֶרֶץ-מִצְרַיִם: טעם טפחא בתיבת וְכִיּוֹם

יח וְלֹא-תִקְרָאִי-לִי עוֹד: צירוף קצת קשה, יש לשים לב למקום המרכא. בְּעֵלִי: עי"ן בשווא נח, לא בחטף

כא וְאַרְשִׁתִּיךָ: מלרע וכן בראש הפסוק הבא

כב וַיִּדְעָתָ: העי"ן בפתח

ראשון של נשוא:

ד כג לְצִבְאָ: הבי"ת רפויה

א ב חנן צוהר התבה השבת נקרא בפרשת **בְּמִדְבָּר**, הפותחת את ספר **בְּמִדְבָּר**, הקרוי גם 'חומש **הַפְּקָדִים**'. הפרשה פותחת בציווי לפקוד את בני ישראל, "שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגִלְגָּלָתָם". ואכן, חלקה הראשון של פרשתנו עוסק במפקד של שנים עשר שבטי ישראל, למעט שבט לוי, שיימנה בנפרד בפרשה הבאה. אנו רואים שהמפקד אינו נעשה בצורה רוחבית, אלא במתכונת היררכית, כאשר כל פקוד יחיד מצטרף ונמנה על משפחה, המשפחות מצטרפות ונמנות לשבטים, ומכלול השבטים מסתכם ב-"כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". כפי שאנו רואים גם במקומות נוספים, התורה מקפידה כאן על ההשתייכות למשפחות ולשבטים. האם אין בכך חלילה משום פגיעה באחדות ישראל? לאחר מעמד הר סיני, כאשר בני ישראל הפכו לעם וקיבלו כולם את אותה התורה האלוקית, האם יש עדיין מקום לשבטיות ולמשפחתיות? אולי זה המקום לתת את הדעת לשמות הקיבוציים 'מִשְׁפָּחָה', 'בֵּית אָב' ו-'עֵדָה' ולמהותם.

נפתח במילה 'עֵדָה' המייצגת את הכלל הגדול יותר, כאשר הביטוי "כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" מייצג את כל בני ישראל. אך אם כן, לשם מה דרושה המילה 'עֵדָה', שהרי גם אם נשמיט אותה נקבל ביטוי בעל משמעות זהה - "כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". ועוד יש מקום לשאול, באשר למילה 'כָּל', שהרי יש מופעים בתורה בהן נזכרת המילה 'הָעֵדָה' ללא הקידומת 'כָּל'. על פי הרש"ר, שורשה של

³ כאשר המילה מוטעמת מלעיל מסומנת פשטא נוספת על האות המוטעמת. עם זאת, במילים שאין ספק במקום הטעם הסתפקו כתיבי היד בפשטא בסוף המילה, והדפוסים סימנו גם במקרים האלה. למשל במילה נָח בראשית ח יג; ישעי' נד ט. המהר"ץ מגדולי תימן ומגדולי מדקדקיה התעקש להטעים מילים אלה מלרע וכן נוהגים ההולכים בעקבותיו כמו "תורה קדומה". בתוכנת מפעל כתר בר-אילן מסמנים פשטא אחת [מה שלעניות דעתי לא נכון לעשות, כי עלול להטעות]. בפרויקט השו"ת מסומן כפול.

המילה 'עדה' הוא י.ע.ד.⁴ כלומר, שמדובר באגודה או בהתכנסות של אנשים שיש להם יעד מוגדר, או תפקיד משותף. א"ה: ידועה דרכו של ר' שמשון הירש ז"ל לדרוש לפי שתי אותיות מהשורש, ולחבר להן אות שלישית מלפנים או מאחור או באמצען, וגם לדרוש אותיות מתחלפות או מאותו מוצא. דבריו הובאו בהערה כאן. המלה 'יעד' במשמע מטרה, היא חדשה, ולא לזה נתכון הר"ש ב"ר הירש.

כאשר הכתוב מתייחס ל"כל עדת בני ישראל", ברור שהכוונה היא בהתכנסות של כולם, כדי לקיים במשותף ציווי של הקב"ה שבו יש לכל אחד חלק. לעומת זאת כאשר ההתייחסות היא אל "העדה" סתם, ללא תארים ומאפיינים נוספים, מדובר בד"כ בסנהדרין, שמתפקידם לייצג את עם ישראל בשמירה על דבר ה'. אם נתייחס אל אותיות המילה 'עדה' כמרמזות על השורש ע.ד.ה (לענוד תכשית), ניתן לראות בכך רמז לסנהדרין שהם בעצם עדי יקר שבו ובעזרתו, מתקשט עם ישראל, לכבוד הקב"ה. מדובר בקיום מצוות התורה, שאף הן מכונות על דרך המשל עדיים, כפירושו של הרד"ק לפסוק "ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים" (יחזקאל טז, ט). וכפי שמתאר שלמה המלך את דברי התורה, "כי לנית חן הם לראשך וענקים לגרורתך" (משלי א, ט). הסנהדרין מסייעים לעם ישראל לקיים נכונה את מצוות התורה, המוסיפות להם לנית חן.

בפרשת אמור התייחסנו ל"חברי המשפחה" אב, אם, בן ובת, השתדלנו להבין צדדים שונים במהותם ולהבהיר את שמותיהם בהתאם. מפאת קוצר היריעה, לא הספקנו להתייחס למילה 'משפחה' עצמה, לשמות 'אח' ו-'אחות' וגם לביטוי 'בית אב'. ננסה איפוא להשלים את החסר. מהי משפחה? שורשה של מילה זו הוא ש.פ.ח, שורש שאינו בא כמעט לידי ביטוי בהטיה כפעל. אך אם נחפש, נגלה בספר ישעיה הטיה יחידאית ומוזרה משהו, של השורש בשין שמאלית, "ושפח אדני קדקד בנות ציון" (ישעיהו ג, יז)...". לפי חז"ל, הנביא מדבר על ענישתן של בנות ציון הגאוותניות בספחת. כאן באה לידי ביטוי קירבתן המשפחתית של האותיות ש' ו-ו (ממשפחת האותיות השיניות), עד כדי היותן "מתחלפות", בנסיבות מסוימות. אך מה לו למוסד הברוך של המשפחה, ולמחלת הספחת? ואם נמשיך ונחפש אחר שמות עצם, או שמות תואר, הנגזרים מהשורש ש.פ.ח, נקבל את המילה 'שפחה', שאף היא אינה מייצגת מעמד נבחר במיוחד. האם מבעד "לעדשות כהות" אלה אמורים אנו לגלות את האורות הצפונים במסגרת של חיי המשפחה?

עם גילוי תכונת החילופיות הקיימת בין האותיות ש' ו-ו, נוכל כבר לחקור את השורש ש.פ.ח מלשון לספח⁵. עכשיו התמונה מתבהרת לה, והמשפחה נראית פחות קודרת. המשפחה היא גוף הגדל והולך, ובנוי על צירוף וסיפוח של נפשות נוספות לאורך הזמן. כאשר האיש נושא אישה, הוא מספח אותה למשפחתו ולשבטו. המילה 'פלה' כפי שהזכרנו, מייצגת את הקשר שבין אשת הבן ובין חמיה, היא כלתו של האב, ולא כלתו של החתן. ומכאן יכולים אנו להבין את פשר הביטוי 'בית אב'. בית האב מייצג את "משפחת העל", אליה תסתפח הכלה החדשה, ועליה תימנה גם המשפחה החדשה, שהנישואין היו בגדר יציקת היסודות לבניינה. מכאן ואילך יסתפחו אל המשפחה בהדרגה, כל הילדים שיוולדו להם ברבות הימים (גם החתנים והכלות). אם גם המשפחה וגם השפחה נגזרות מאותו שורש, ברור שיש ביניהן במהותן, מכנה משותף המקשר ביניהן. ננסה להבין מה בין שפחה ובין משפחה? על דרך הפשט ניתן לומר שהשפחה אכן נספחת למשפחה ושייכת לה. אך במקרה זה הסיפוח הוא במשמעות של חיבור בין טפל לעיקר, כמו שאנו מוצאים לדוגמא, בין ספח של בול דואר, לבול עצמו. מעמדה של השפחה

⁴ עדה - על משקל שנה, לדה, דעה וכדו' - משורש "יעד", קרוב אל "יחד": להתאחד לצורך מטרה משותפת. נמצאת זו משמעות "עדה": אנשים שנתאחדו למען ייעוד משותף, ואשר השותפות של ייעוד זה מאחדת אותם. יחידים הופכים לעדה - לא על ידי פקודה הבאה אליהם מן החוץ - אלא על ידי ענין משותף הפועם בליבם פנימה. "בני - ישראל" הם העם היהודי כולו; ובמסגרת העם הזה הרי ה"עדה" מציינת את כל השומרים העצמאיים של תפקיד הכללי; ואין תפקיד לכלל ישראל אלא קיום התורה. המושג שהובע כאן בתיבת "עדה" הובע לעיל (שמות ל, יב) בתיבת "לפקדיהם". פקודי בני - ישראל הם אלה שתפקיד כלל ישראל זוכרם ו"פוקדם"; הם הם הגברים בישראל, שתפקיד הכלל "הופקד" בידיהם. נמצא, שאין מדובר כאן במפקד אוכלוסין; אין מבקשים להכיר את מספר הנפשות; אלא מבקשים לדעת, מה מספר ה"גברים", המנויים לתורת ישראל.

⁵ ידועים דברי התלמוד (בבלי קדושין ע ב ועוד) אמר רבי חלבו: קשים גרים לישראל כספחת, שנאמר: וְנָלוּחַ חָגַר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ עַל בֵּית יַעֲקֹב (ישעיהו יד, א), כתיב הכא ונספחו, וכתיב התם וְנִלְשָׁאת וְלִסְפַּחַת (ויקרא יד, נח).

שונה מזה של כל בן משפחה אחר. היא איננה בת חורין ואין לה את חופש הבחירה. ומעניין, שאם ניקח את אותיות השורש **ש.פ.ח** (ממנו נגזרת ה**שְׁפָחָה**), ונהפוך את סדר האותיות נקבל את השורש **ח.פ.ש**, המייצג את ה**חֶפֶשׁ** וגם את ה**חִיפּוּשׁ**. ה**חופש** בא לידי ביטוי בזכות ה**חִיפּוּשׁ** והבחירה. אך כמו שה**שְׁפָחָה** משוללת מזכויות אלה, כן הדבר גם ב**מְשַׁפָּחָה**. חבר במשפחה אינו יכול לחפש אחר מועמדים הנראים לו ראויים למעמד של בן-משפחה שלו (למעט בנישואין המגדירים משפחה חדשה), ואף אינו יכול לערוך סינון קודם להסתפחותם. א"ה: אפשר לדרוש על דרך הדרש. אבל כמדומה שכמעט לא מצויים חילופי ש"ן ימנית ושמאלית.

א יח **וַיִּתְּנֵם לְדָוִד** שאלה מאת הרב נפתלי אהרן וקשטיין נר"ו מנהל המאגר העולמי לכתבי יוחסין⁶. לקראת פרשת "במדבר/ויתילדו".

האם מישחו יודע מקור כלשהו המבאר ומסביר את פשר הסתירה שמצאנו ב"ילקוט שמעוני", בין דברי רבי יוסי שבפרשת "נח" רמז סב, ובין דבריו שלו עצמו ב"דברי הימים" שם, בענייני שמות הצאצאים והכרת היוחסין.

שכן, במקום הראשון נכתב שם: "רבי יוסי אומר, הראשונים, על ידי שהיו מכירין את יחוסיהן, היו מוציאים שמן לשם המאורע, אבל אנו, שאין אנו מכירין יחוסינו, אנו מוציאים לשם אבותינו". עד כאן לשון ה"ילקוט שמעוני" בפרשת "נח", ואילו ב"דברי הימים" רמז תתרעג כתוב להיפך:

"רבי יוסי אומר, הראשונים, על ידי שלא היו מכירין את יחוסן, היו מוציאים לשם המאורע, אבל אנו, שאנו מכירין את יחוסנו, אנו מוציאים לשם אבותינו". עד כאן. [והאמת, שיש להתבונן גם בעצם הפשט שבשתי הגירסאות גם יחד, באשר שניהם לא כל כך מובנים במושכל הראשון לכאורה]. ע"כ השאלה.

תחילה צריך להבהיר שילקוט שמעוני כשמו הוא ליקוט של דברי חז"ל ממקורות קדומים, ולפעמים המקורות אינם בהישג ידינו. גם בתלמוד בבלי יש 'סוגיות הפוכות' כאשר במסכת אחת אביי למשל סובר כך ורבא כך, ובמסכת אחרת כתוב הפוך. ראה למשל תוספות נדרים ה ב אבל קשה דברפק בתרא דגזיר (דף סב.) קאמר איפכא דאביי אית ליה חזין ידים וי"ל דהני **שיטות הפוכות** שבתלמוד.

מדרשים חלוקים או אי התאמה בין התלמוד למדרש או לתורת כהנים וכד' הם תופעה נפוצה. השאלה אם בידינו להכריע איזו גרסה יותר נכונה.

דויד כוכב: הגירסה בבראשית רבה ובכל הציטוטים כמו בנח. בדברי הימים הוא כנראה טעות סופר.

הפשט הוא שהראשונים היו קורים על שם המאורע כגון בבראשית ה. כט: **וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמַעֲצָבוֹן יָדֵינוּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אָרְרָה ה'.** ואנחנו קוראים שמות הבנים על שם אבותיהם כדי לזכרם.

א יח מאמר מהרב ישראל ידידיה נר"ו שפורסם באור תורה אדר תשעה ולבקשתי נשלח להתפרסם כאן. אני מודה לו בזה על הסכמתו.

השוא במילת וַיִּתְּנֵם לְדָוִד נע או נח?

"וַיִּתְּנֵם לְדָוִד עַל-מִשְׁפַּחְתָּם" (א,יח) – כתב המנחת שי בשם הרד"ק⁷ שעין הפועל⁸ של המילה "ויתילדו" רפה אשר לא כדת להקל ובפתח פא הפעל. וכמו כן בשרשים (שרש ילד) כתב שהלמד

⁶ דוא"ל: 0765104905@bezeqint.net פקס: 076-5104905

⁷ מכלול, דפוס ליק. דף סח ע"ב.

⁸ האות למד של השורש ילד.

איננה דגושה ושהיוד השניה פתוחה ומועמדת בגעיא.⁹ וסיים המנחת שלי¹⁰ שכן הוא לבן אשר. ואכן מופיע בחלופים בין בן-אשר לבן-נפתלי.¹¹

כדי להבין יותר טוב נראה לדוגמא את הפסוק "וַיִּתְּצֵבּוּ | מֶלֶכִּי-אַרְיָן" (תהלים ב, ב) – שיש דגש בצדי של "וַיִּתְּצֵבּוּ", מפני שהוא מבניין התפעל שהוא מן הבניינים הכבדים¹² שבהם תבוא עין הפועל בדגש. גם אצלנו מילת "וַיִּתְּלֹדוּ" שהיא מבניין התפעל היתה צריכה לבוא בדגש בלמד "וַיִּתְּלֹדוּ" (ואז היה ברור שהשוא נע). אמנם היא מן היוצאים מן הכלל, שבהם בא עין הפועל רפה במקום דגש, ונמנה במכלול לרד"ק יחד עם "הַתְּפַקְדוֹ" (שופטים כ, טו-יז)¹³ שהיה צריך לבוא עם פתח בפא ועם דגש בקוף.¹⁴

א"ה: הַתְּפַקְדוֹ בניקוד זה הוא כנראה "קל של התפעל". וכן הַתְּפַקְדוֹ בפרשתנו א מן, הַתְּפַקְדוֹ ב לג הם 'סביל קל של התפעל'.

אלא שבמילים "וַיִּתְּצֵבּוּ" ו"הַתְּפַקְדוֹ" אין לנו ספק שהשוא בעין הפועל הוא שוא נע כי הוא בא באות דגושה או לאחר תנועה גדולה, משא"כ במילת "וַיִּתְּלֹדוּ" שבא השוא לאחר פתח שהיא תנועה קטנה, והוא באות רפה, ולפי כללי השוא צריך השוא להיות נח.¹⁵ ואכן הסתפק בדבר הרב מנחת שי, במאמר המאריך שלו בחקירה השניה, אם המעמיד עושה את השוא שאחריו נע לאחר תנועה קטנה, ומביא בראש החקירה, גם דוגמא זו בכלל הספק של מעמיד בין פתח לשוא. ובתירוץ החקירה פותח ואומר **שעם הפתח** והסגול שיבואו לפני שוא וביניהם מעמיד, יראה שהשוא נח לעולם.

ואל תטעה מסוף החקירה שכתב להניע שואים של יִשְׁמַךְ (בראשית מח, כ) גְּבֻלָּה (שמות כג, לא) וכו' אף אם אין שם מאריך (מעמיד), שהמאריך לא ישרת אלא לגלות שתנועה קטנה באה במקום תנועה גדולה. אין הדבר אלא היכן שנשמטה אות¹⁶ השורש או הבניין או המשך, כמ"ש לעיל מיניה מדברי ר' שלמה עבו שהיה בקיא מאוד בדקדוק,¹⁷ **רַאֲיֵנָה הֵן לַתְּנֵעָה גִּזְלָה** אילו לא נשמטה אות זאת. משא"כ במילת "וַיִּתְּלֹדוּ", שהפתח ביד אינו במקום תנועה גדולה.¹⁸ ואף אם יש סברה להשוות את המדות,¹⁹ אין כן

⁹ וכן מביא המנחת שי שוב במאמר המאריך בחקירה שניה שעין הפועל רפה והיוד בגעיא, וכן יש עדות (מאורות נתן) שבכתר אר"צ הוא בפתח ורפה ומעמיד ביד השניה.

¹⁰ תוספת זו של המנחת שי אינה מדברי הרד"ק אלא מדברי עצמו.

¹¹ בסוף מקראות גדולות דפוס ונציה משנת רפ"ו, לבן אשר פתח וגעיא ולבן נפתלי פתח בלא געיא.

¹² א"ה: בספרי דקדוק של זמננו בנין כבד הוא שעי"ן הפועל שלו דגושה. בלשון הראשונים גם הפעיל הוא בנין כבד, והוא מכונה 'הכבד הנוסף' ובנין פֶּעַל 'הכבד שלא נזכר שם פועל' (בלשוננו הכבד הסביל).

¹³ השמטתי עוד יוצא מן הכלל שהביא – "הַרְשָׁנָה מִחֻלָּב" (ישעיהו לד, ו) – בגלל הקושי, וע"ע בשרשים שורש דשן.

¹⁴ וידועים גם המילים (בבנין הכבד פיעל) וַיִּקְנְאוּ, וַיִּבְקְשׁוּ, הַמְבַקְשִׁים וכדומה שבהם הקוף באה רפה והשוא בהם נח.

¹⁵ ואל יקשה בעיניך שאם השוא נח ע"כ היתה צריכה הדלת שאחריה לבוא בדגש קל ("וַיִּתְּלֹדוּ"), וכדברי הרד"ק בסוף שער השוא (דף קמ). וזאת כי גם הרד"ק מודה שיש יוצאים מן הכלל (כמ"ש שם) ורבים המה כמו "עֲבָדוּ", "לְהַרְגוֹ" (שמות כא, יד) וכו'.

וכתב הרו"ה בתורת האלקים על מילת "הַבְּיָתָה" (בראשית יט, ז): וז"ל: ומה שהניחו המדקדקים האחרונים ליסוד מוסד כי כל בג"ד כפ"ת שאחר שוא גח דגוש, הוא יסוד רעוע, כי לא קבלנו מאבותינו הקדמונים כי אם כל שוא שלפני בג"ד כפ"ת הדגוש הוא נח, וחשבו האחרונים שזה משפט מתהפך, ואיננו. ע"ע בדברי הרי' דויד יצחקי בשערי דמענות (הערה 287) על דברי הרז"ה בשערי תפילה סוף אות שכג.

¹⁶ אות יוד מחיריק ואות ווא משורק. א"ה: יש להוסיף את המקרא בשמות ז כז גְּבֻלָּה מלא וי"ו. וכן נראה מדברי ר' אליהו בחור.

¹⁷ אלא שדינו כך הוא כמו הרגילות בבניין התפעל וכמו שהוא במילת "וַיִּתְּצֵבּוּ" שהוזכרה לעיל (שפא הפועל שלה בפתח) ולא כמו במילת הַתְּפַקְדוֹ (שפא הפועל שלה בקמץ) להיותה יוצאת מן הכלל.

¹⁸ שלא יהיה הבדל בין אם בא רפה במקום דגש, או שבאה לפניו תנועה קטנה במקום גדולה, היות והיה צריך השוא להיות נע, ישאר נע.

שו"ר [שוב ראיתי] שכן כתב הרז"ה ביסוד הניקוד בשער השוא אות יד, וז"ל: הדין התשיעי כל שוא שאחרי תנועה קטנה שנשמט הדגש הראוי לבוא באות ההיא שתחתיה שוא, היא שוא נע כמו "מִדְּוֵעַ לֹא כְּלִיתָם חֻקָּם" (שמות ה, יד), "מִבְּבוֹרָתָם בּוֹשִׁים" (יחזקאל לב, ל). עכ"ל.

א"ה: אם יניע את הקו"ף ב'חֻקָּם' הרי הקמץ הוא רחב! לפי הכלל שקמץ חטוף בא רק בהברה סגורה. לפי רז"ה העדר הדגש בב"ת של מגבורתם מוכיח על הנעת הגימ"ל. וליתא!

וע"ע בשערי תפילה אות רנה על מילת "לְמִתְחִלִּים לך" שמכריח שהחית בחטף פתח ולא בשוא נח מפני שהייתה ראויה להדגש לולי שהייתה גרונית.

דעת הרב מנחת שי, והראיה שלא הכליל את "ויתילדו" ודומיו עם אלו הראויות לתנועה גדולה כמו ישמך וגבלך ודומיהם בהצעת החקירה השניה.

אלא שלרב מנחת שי היתה רשימה²⁰ של כעשרים מילים תחת הכותרת "פה אעלה לזכרון כל המקומות שכתב...²¹ מניע השנא לפי דעתי". ברשימה זו כתב גם את מילת "ויתילדו", יחד עם אחרים שרובם מאלו שנשמטה מהן אות ובאה תנועה קטנה תחת תנועה גדולה, שעליהם הכריע שהם בשוא נע כנ"ל. ולכאורה סותר את הכרעתו במאמר המאריך?

אבל באמת אין לסמוך על רשימה זו לברר את דעתו של המ"ש על מילת "ויתילדו". חדא, דלפי הכותרת משמע שכבר כתב על כל הרשימה שהשוא שבהם נע,²² ואיפה כתב על ויתילדו שהוא שוא נע? לא בחיבורו על המקרא ולא במאמר המאריך! זאת ועוד, שרשימה זו מכילה שני פסוקים "עשה-פרי" ו"משנה-כסף" שעליהם כתב שיש סברות בין המדקדקים אם המאריך עושה מלעיל או לא, וזה לא קשור לנושא של הנעת השוא²³ כפי שכתב בכותרת, וא"כ נוכל לומר גם על מילת ויתילדו שלא הביאה כדי לומר שהשוא נע אלא כדי לומר שיש שם געיא, ובאמת כך כתב שם ברשימה "ויתילדו, שרשים שרש ילד, הלמד מעמדת בגעיא". ותו לא מדי.

ועוד שמאמר המאריך היא משנה אחרונה, שהרי מזכירו בחיבורו כמה פעמים בלשון עתיד שיכתוב מאמר בנושא המאריך אם עושה שוא נע או לא. וגם ברשימה זו כתב על מילת "משכנו" (שמות יב, כא) בלשון עתיד – "ואכתוב עליו בס"ד מאמר פרטי בארוכה בסוף הספר אם יהיה אלוקי עמי". נמצאת רשימה זו כטיטוטה בעלמא, ומשנה אחרונה במאמר המאריך לא זזה ממקומה.²⁴ אמנם לא בכל העדות עושים בזה כמו הכרעת המנחת שי. מסורת יהודי תימן ברורה להעמיד ביד השניה ולהניע את השוא בלמד.²⁵

ובחומש איש מצליח כתב הנאמ"ן ס"ט, הלמד בשוא נע, כיוון שהיתה ראויה לידגש כדין ע' הפועל של בניין התפעל, וכדי להקל על הלשון באה רפויה, וכן מנהג תונס ואר"צ. עכ"ל.²⁶

ונשאלה שאלה לפני רה"י בזה הלשון: בריש פרשת במדבר כתוב ויתילדו על משפחותם וכו'. וכתוב בחומש איש מצליח שהלמד בשוא נע מפני שדינה היה להידגש. אם כן האם הדין שווה לכל אות מנוקדת בשווא שדינה היה להידגש אך באה רפויה ותמורת הדגש בא געיא באות שלפניה, כגון תוכחות בלאומים, הלויים, המבקשים, המילדת, ואם לא למה? והשיב רה"י בזה הלשון: כך מסורת בידינו (ובידי קהלת אר"צ. וכך כתב גם ברויאר)²⁷ שהלמד בשוא נע. ואין לי טעם ברור. עכ"ל.²⁸

ובשער התנועות אות לג הרחיב ואמר שאז יהיה משפט התנועה הקטנה כמשפט תנועה קלה ושוא שאחריה הוא שוא נע כמשפט אחרי תנועה קלה. והנה מאחר ודימה את הדבר לתנועה קלה, נפל פיתא בבירא, וכמו שדחו המדקדקים את דבריו על נעות השוא המרחף לאחר התנועה הקלה, יש לדחות את דבריו לנידון דידן, ואין מהם ראייה.

וכתב הרב דויד יצחקי בשערי דמעות הערה 211 שכשנשמט הדגש משום סיבה, הרי חסרה גם הסיבה להניע השוא, וכן מצינו היאור, המעט, הלויים שאין דגש, והשוא נהפך לנח. והוסיף שבהרבה מקומות הדגש נשלם בתנועה שלפניו ואז התנועה הגדולה או מתג על התנועה הקטנה מניעים את השוא. וע"ע בהערות להלן.

²⁰ הובא בסוף הספר הנוספות למנחת שי, צבי בצר.

²¹ קרוע הדף בכתי"י, וכנראה היה כתוב בו: "כל המקומות שכתבתי שהמאריך מניע השוא לפי דעתי". ע"ע בהערה הבאה.

²² ועוד שאפשר שהיה כתוב בכותרת "שכתבתי אם המאריך מניע השוא לפי דעתי" או בלשון אחרת שאינה מוחלטת.

²³ ובנידון זה עוסק בחקירה הראשונה שבמאמר המאריך. ואם כן הרי כלל ברשימה זו מילים הנידונות במאמר המאריך בכלל, איך שלא תהיה הכותרת של הרשימה.

²⁴ אמנם יש לציין שהתחיל במלאכת מאמר המאריך במקביל לחיבורו על המקרא, כפי שמוכח מדבריו במדבר יא, טז "ואוריו עוד בענין זה במאמר מיוחד שהתחלתי במשפטי המאריך אם יעזוני יוצרי".

²⁵ וכ"כ בספר אמרי שפר, קיצור הדקדוק, לרי' יחיא מזרחי (ליוורנו תרכ"ט) דף ז ע"א, ולא הזכיר שהמ"ש הסתפק גם על מילת ויתילדו, למרות שדן בדבריו שבמאמר המאריך על המתג הבא עם פתח ועם חיריק קטן ועם שוא. ומה שהפנה לרד"ק בשרשים ובמכלול, נראה שרק על רפיון הלמד והמצאות המתג הביאם, ולא על הנעת השוא.

²⁶ שו"ר שכ"כ הרב דויד יצחקי בכללי השוא אשר לו.

²⁷ ואדרבא נראה שלדעתו הוא בשוא נח, שלא הביאו בחטף פתח גם לא בחילופי הנוסח בסוף התנ"ך. והעד "ויתילדו" (שופטים טז, טז) שמסמן בחטף-פתח לאות שהוא בשוא נע כי כן הוא בכתר אר"צ.

וע"ע בהערה בסמוך.

והנה מ"ש שמנהג ארם צובא להניע, הן אמת נכון הדבר, אבל לא מטעם שהיתה ראויה לדגש גרידא אלא מטעם אחר שהם מניעים כל שוא הכלוא בין שני טעמים או מעמידים וקוראים לזה "מחצורה",²⁹ ואף לאחר תנועה קטנה מניעים כן,³⁰ גם אם המעמיד לא בא לתמורה. **מסקנא דמלתא:** מילת ויתילדו, היוד שניה במעמיד,³¹ והשוא שבלמד הוא נח לפי הנלע"ד בדברי הרב מנחת שי,³² ומי שיש לו מסורת להניע³³ יניע.

ב ב איש על-דגלו באתל לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל-מועד יחנו:

פרשה וטבעה ד"ר משה רענן שבת בשבתו במדבר עו

שלא ליתן מחלוקת ביניהם

פרשתנו מתארת באופן מפורט את סדר מחנות בני ישראל וסדר תנועתם במסעות במדבר. הטעם לסדר המחנות מובא במדרש (במדבר רבה): **"וישאן אתו בננו"** (בראשית ג, יג). היאך צנן? אלא אמר להם, בני יהודה, יששכר וזבולן יטענו מטתי מן המזרח, ראובן ושמעון וגד יטענו מטתי מן הדרום... ואם עשיתם וטענתם את מטתי כשם שצויתי אתכם, האלהים עתיד להשרות אתכם דגלים... וכדי ליתן להם פעולה טובה שזכר שקיימו מצות אביהם, לא צום לחנות דגלים אלא כמצות אביהם צדק עמהם, שלא שינה הדבר שלא ליתן מחלוקת ביניהם, לכך נאמר: **לבית אבותם**, כענין שהקיפו מטת אביהם כן יחנו, **הוי לבית אבותם יחנו בני ישראל**.

גם במדרש זה אין תשובה מוחלטת לשאלה, משום שניתן להוסיף ולשאול מה היו השיקולים שהנחו את יעקב בקביעת מיקום בניו סביב מיטתו. כבדרך אגב נוכל להסיק מהמדרש שקיימת משמעות למיקום השבטים שהרי היה בו פוטנציאל למחלוקת.

מחנות בעלי החיים

להבדיל, גם בבעלי חיים אנו מוצאים "מחנות" מסוגים שונים. בעלי חיים להקתיים רבים שולטים על טריטוריות קבועות כמו למשל אריות. לעומתם קיימים מינים מתלהקים חסרי טריטוריה מוגדרת כמו דגים. בדרך כלל מינים נודדים נעים כקבוצה גם כאשר בבתי הגידול הקבועים הם חיים כבודדים. עופות נודדים בלהקות מוגדרות וכך גם הפרסתנים של אפריקה, מיני פרפרים או סרטנים הנודדים בקרקעית האוקיינוס.

ורק נעיר שמצאנו שוא נח בבניין התפעל כמו באות חית שבמילת **"התייחשו"** (דברי הימים א ה, יז; ט, א) שמנוקד בשוא, וע"כ הוא שוא נח כי לא יבוא שוא נע פשוט באותיות הגרניות אלא אם כן יהפוך לחטף ממש כמו חטף פתח.

גם מילת **"יתפללו"** (מלכים א ח, ל ודברי הימים ב ו, כא) צ"ל שהשוא הוא נח למרות הדומות כי בא ללא מעמיד. א"ה: השמטת המעמיד (הגעיא) היא בגלל שיש כבר געיא ביו"ד, ור"מ ברויאר כתב שיש הללו ללא געיא וללא חטף אבל יגידו עליו רעיו שהוא בשוא נע. עיין בסוף התנ"ך מוסד הרב קוק עמ' תו שבמלה **יתללו** תהלי' קו לב אין געיא בה"א הראשונה וגם לא חטף בלמ"ד בכ"י ומתקבל על הדעת שהשוא הוא נע.

וגם במלים **יתללו** תהלי' עד כא או ימששו איוב ה יד השוא הוא נע.

²⁸ אבל בהערה בחומש "איש מצליח" עשה את הטעם כעיקר ולא את מנהג תונס עיקר.

²⁹ ראה בסוף הספר שפת אמת בקונטרס שפתי כהן (עמוד כט-ל) על מה יש להם לסמוך.

³⁰ וגם יהודי בבל נוהגים במחצורה (ועיין בחוברת כללי הקריאה למו"ר הרב יוסף זליכה זצוק"ל כלל ט סוף אות ג). מ"מ כבר הורה מו"ר שלא להניע מחמת המחצורה שוא שאחרי תנועה קטנה.

³¹ שו"ר לר"מ ברויאר בספרו טעמי המקרא שרשם מילה זו בבעלי הגעיא הכבדה (הלא סדירה) ששייכת בהברה סגורה דווקא, וא"כ ע"כ שחשב את השוא לנח. וכ"כ שם שבכל מקום שגעיא זו באה מסיבה פוניטית הרי ההברה המוטעמת איננה פותחת בשוא נע. ועוד כתב שם ואותה ההברה נשארה סגורה גם אחרי שהוטעמה בגעיה. ואת מילת **"יתללו"** שיבץ לאחר מכן באלו שבהם השוא הנח הפך לנע, וכתב בהערה שנעותו של השוא הזה מוכחת באותם כתבי היד המנקדים אותו בחטף.

והנה השיב הגר"מ מאזוז (בחוברת אור תורה תשע"ה סוף סימן פז) שנמצא בתנ"ך ברויאר מהדורת תשנ"ו בהערה בראש רשימת החריגים (בעמוד 26) שיש ספק בכמה מלים ביחוד ביחס לשואים הבאים אחרי געיה כבדה לא סדירה וכו' כגון ויתללו. והוסיף כנראה דאין ולא ורפיא בידיה.

³² אמנם יש לציין שבכתר אר"צ ועוד קדמונים, וכן באור תורה וריו"ה, מצינו מקומות שהגעיא מניע גם אחרי פתח (בניגוד לדעת המ"ש). אבל יתכן שידודו כאן שהוא נח כמו בלמד של מילת הלויים, ועוד שלא מצאנו בין כתבי היד הטברניים כאלו שמסמנים כאן את הלמד בחטף פתח כסימן לשוא נע.

א"ה: אלה חריגים ממש, כמו **יעקב לי** (בראשית כא, ו) או **אשרי תבחר** (תהלים סה, ה). יש שם מתיחת הברות מאיזה טעם והפיכה למלרע.

³³ ק"ק תימן ותונס.

בבעלי חיים בעלי טריטוריות קבוצתיות ניתן למצוא חוקיות במבנה הקבוצה ובאופן ארגון מרכיביה. לדוגמה, להקות הדג פזית ים-סוף השוכנות בצמוד לשוניות אלמוגים (בתמונה). בעת פעילות הלהקה הזכרים מתמקמים בצד המרוחק מהשונית, הצעירים נמצאים בצמוד לה ואילו הנקבות בתווך. ככל שהים סוער יותר הלהקה הולכת ומתכנסת יותר אל עבר השונית. דוגמה אחרת היא העדרים הנפרדים של היעלים שבהם רוב השנה עדרי הזכרים רועים בנפרד מעדרי הנקבות והצעירים.

להקת פזיות - צולמה
במצפה התת ימי באילת

לינת לילה משותפת

את עיקר דברינו נייחד ל"מחנה" שקיומו מעורר תהיות ולכן היה נושא למחקרים רבים. הכוונה היא להתכנסות מינים שונים של ציפורים (זרזירים, נחליאלים, תפוחיות, דיות ועוד) ללינת לילה משותפת. התופעה מוכרת לרבים והיא מלווה לעתים גם במטרדי רעש ולכלוך. בחודשי החורף מוכרים היטב אתרי הלינה המשותפים של הזרזירים. לקראת ערב ניתן להבחין בענני זרזירים המבצעים מעוף אקרובטי מרהיב עין עד לנחיתתם על עצים קבועים. עד לרדת החשכה ניתן להמשיך ולשמוע את פטפוטיהם הערניים המופסקים מדי פעם כאשר הם נוסקים בבהלה השמימה עקב הפרעות אמיתיות או מדומות.

עד השנים האחרונות זרזירי ירושלים איוו להם למשכן כמה עצים מול בית החולים "ביקור חולים". נהגים שלא הכירו את המקום הופתעו למצוא מתחת לעצים מקומות חנייה פנויים רבים למרות מיקומם במרכז העיר הצפוף. רק כאשר סיירו את עיסוקיהם וחזרו לרכבם גילו את פשר "נס" החניה שאירע להם קודם. גג הרכב היה מכוסה בלשלת שהופרשה על ידי אלפי הזרזירים שעל העצים.

חוקרים רבים עסקו בשאלה מהו היתרון בהתכנסות ללינת לילה הגובר על חסרונותיה ובמיוחד החשיפה ל"גשם" של לשלת הנושרת על הפרטים הלנים ב"קומות" התחתונות. מעניין לציין שהפרטים החזקים יותר משתלטים על הענפים הגבוהים, כנראה על מנת להתחמק עד כמה שניתן מבעיה זו.

לשאלה זו ניתנו כמה תשובות שייתכן שהן משלימות זו את זו. כמה מחקרים מצביעים על כך שלינה משותפת מפחיתה את סכנת הטריפה של הפרט. ככל שהלהקה גדולה יותר ההסתברות היחסית של הפרט הבודד להיטרף יורדת משום שהסכנה מתחלקת בין פרטים רבים. בנוסף לכך, פרטים רבים יותר צופים בטורף המתקרב ועשויים להתריע מפניו. קיימת גם טענה שנוכחות פרטים רבים מבלבלת את הטורף ומפחיתה את יכולת הלכידה שלו.

סדרה אחרת של מחקרים מצביעה על היתרון החומני (תרמי) של לינה משותפת. ההצטופפות של פרטים רבים מצמצמת את איבוד החום לסביבה דבר העלול להיות קריטי לבעל חיים קטן כציפור שיר. במחקר שביצעו תלמידיי התברר שבערים משמשים עצים הגדלים בצמתים מרומזרים כמקום מועדף ללינת ציפורים. השערתנו היא שכנראה המכוניות העוצרות ברמזור פולטות חום לסביבה וגורמות לעלייה קטנה אך משמעותית של הטמפרטורה בהשוואה לעצים רחוקים יותר.

תיאוריה מודרנית יותר טוענת שהלינה המשותפת מהווה מעין "תחנת מידע" עבור הציפורים שבעזרתה לומדים הפרטים זה מזה היכן נמצאים שדות עשירים במזון. מידע

זה איננו עובר בין הפרטים בשיחה אלא על ידי תצפית בגודל הזפק. פרטים שחזרו למקום הלינה רעבים יעקבו ביום הבא אחר פרטים שחזרו עם זפק מלא. האינטרס של הפרטים השבעים להגיע למושבת הלינה נובע מהשיקול ש"לא כל יום פורים" ולעתים גם הם עלולים לחזור רעבים.

לתגובות ורישום לקבלת מאמרי צמחים ובעלי חיים על פי סדר הדף היומי: raananmoshe1@gmail.com

תן לחכם ויחכם-עוד

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה
<http://www.otzar.forum.org/viewtopic.php?t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין
בהבטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותגים ☺